

تحول شناخت اجتماعی بر اساس نظریه ذهن در کودکان

علی اصغر کاکوجویباری^۱؛ فرهاد شقاقی^۲؛ *مجید برادران^۳

۱. دانشیار گروه روانشناسی دانشگاه پیام نور تهران، ۲. استاد گروه روانشناسی دانشگاه پیام نور تهران

۳. مربی گروه روانشناسی و دانشجوی دکتری روانشناسی دانشگاه پیام نور تهران

(تاریخ وصول: ۹۱/۱۱/۲۴ - تاریخ پذیرش: ۹۲/۰۱/۲۷)

Development of Social Cognition in theory of mind in children

Ali Asghar Kako Jouybari¹, Farhad Shaghghi², *Majid Baradaran³

1. Associate Professor of Psychology, Payam_e_noor University, Tehran, 2. Professor of Psychology, Payam_e_noor University, Tehran, 3. PhD student of Psychology, Payam_e_noor University, Tehran

(Received: Feb. 12, 2013 - Accepted: Apr. 16, 2013)

Abstract

چکیده

Aims: Theory of mind is one of the most important topics in social cognition, and since, it is a prerequisite to understand the social environment and involvement in competitive social behavior, in recent decades has gained attention in the field of psychology. Therefore, the main purpose of the present study was the development of social cognition in children based on the theory of mind and comparison of theory of mind in three groups of 3, 5 and 7 years old children. **Method:** 150 children from Rasht city were selected by multiphase cluster sampling and completed the theory of mind scale (TMS-38). Data were analyzed in $\alpha \leq 0.01$ significance level by multivariate analysis of variance and follow-up test. **Results:** The results showed that there were significant differences in levels of theory of mind between the three groups. In this case, the older subjects compared with younger subjects, obtained higher scores at all levels of theory of mind. **Conclusions:** According to the findings, children together with increase in age in their evolution, achieve distinct levels of theory of mind. **Keywords:** Social cognition, theory of mind, development.

مقدمه و هدف: نظریه ذهن یکی از مهمترین مباحث شناخت اجتماعی می باشد و از آنجا که پیش نیازی برای درک محیط اجتماعی و درگیری در رفتارهای اجتماعی رقابت آمیز است، طی دهه های اخیر در عرصه روانشناسی مورد توجه قرار گرفته است. بنابراین، هدف اساسی پژوهش حاضر بررسی تحول شناخت اجتماعی بر اساس نظریه ذهن و مقایسه نظریه ذهن در سه گروه از کودکان ۳، ۵ و ۷ ساله می باشد. روش: برای این منظور ۱۵۰ نفر از کودکان مذکور از شهرستان رشت به روش نمونه گیری خوشه ای مرحله ای انتخاب شدند و به آزمون ۳۸ سوالی نظریه ذهن پاسخ دادند. داده ها با استفاده از روش تحلیل واریانس چند متغیره و آزمون تعقیبی در سطح معنی داری $\alpha \leq 0.01$ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. یافته ها: یافته ها نشان دادند که بین سه سطح نظریه ذهن در سه گروه مذکور تفاوت معناداری وجود دارد، به این صورت که آزمودنی های سنین بالاتر نسبت به آزمودنی های سنین پایین تر در همه سطوح نظریه ذهن، نمرات بالاتری را اخذ نمودند. نتایج: مبتنی بر یافته های پژوهش حاضر می توان اذعان نمود که کودکان با افزایش سن در سیر تحولی خود به سطوح متمایزی از نظریه ذهن دست می یابند.

واژگان کلیدی: شناخت اجتماعی، نظریه ذهن، تحول.

مقدمه

پریماک^۹ و وودورف^{۱۰} در سال ۱۹۷۸ برای بررسی اینکه شامپانزه‌ها مهارت‌های ذهن‌خوانی دارند یا خیر به کار برده شد. پژوهشگرانی نظیر بی^{۱۱} و بوید^{۱۲} (۲۰۰۷، ص ۴۲) اعتقاد دارند که نظریه ذهن همگام با افزایش سن در کودکان پیشرفت می‌نماید؛ به طوری که کودکان در حدود سه سالگی، قادر هستند تا بین آنچه دیگران می‌خواهند (امیال) و آنچه دیگران انجام می‌دهند (رفتارها) پیوند برقرار کنند، اما آنها قادر به درک ماهیت باورهای دیگران نیستند. در حالی که برخی از متخصصان معتقدند که فرایندهای مربوط به نظریه ذهن به طور عمده با درون‌گرایی مرتبط می‌باشد ولی به طور کلی اعتقاد بر این است که این توانایی حاصل هوش اجتماعی است. هوش اجتماعی، توانایی فرد در پیش‌بینی یک دوره از عمل، تشخیص بین اعمال خود و دیگران، یادگیری از راه تقلید، درک احساسات و توانایی درون‌نگری را در بر می‌گیرد که جزء دانش تئوری ذهن می‌باشد (فلاول^{۱۳}، ۱۹۹۹، ص ۲۹). نظریه ذهن زمانی که کودکان از انتساب اعمال به آهستگی به سمت امیال شخصی نیل می‌کنند و به پیوند باور-میل روی می‌آورند، پیچیده‌تر می‌گردد؛ نظیر زمانی که پرسیده می‌شود چرا یک کودک به یک مکان خاصی برای یک اسباب بازی نگاه می‌کند، یک کودک سه ساله ممکن است پاسخ دهد "زیرا او می‌خواهد با آن بازی کند" در حالی که یک کودک بزرگتر ممکن است این گونه پاسخ دهد "او فکر می‌کند که آن اسباب بازی است و می‌خواهد که با آن بازی کند". طی سال‌های ابتدایی مدرسه، نظریه ذهن در کودکان پیشرفته‌تر می‌گردد و ما شاهد آن هستیم که ذهن به عنوان یک پردازشگر فعال اطلاعات است که در فکر نقش دارد (ولمن^{۱۴}، کراس^{۱۵} و واتسن^{۱۶}، ۲۰۰۱، ص ۶۷) و به این نکته آگاه می‌شوند که

تاریخ روان‌شناسی تحولی همواره شاهد پدید آمدن و تکامل مدل‌ها و نظریه‌های علمی درباره چگونگی تغییرات رفتاری، شناختی، هیجانی و اجتماعی انسان بوده است. هدف تکاپوی علمی اندیشمندان، توصیف و درک بهتر تحول انسان در طول عمر و کشف فرایندها و ساز و کارهای اساسی آن است. تا کنون نظریه‌های مختلفی در حیطه روان‌شناسی تحولی ارائه شده که هر کدام باعث پیشرفت علمی گردیده و تغییرات مهمی در حیطه نظری و عملی تعلیم و تربیت و روان‌شناسی را در بر داشته است (دامون^۲ و لرنر^۳، ۲۰۰۶؛ به نقل از امین یزدی، ۱۳۹۱، ص ۱۱۰). یکی از موضوعات مهم در روابط بین فردی و درون فردی که از جایگاه مهمی در روان‌شناسی تحولی نگر دارا می‌باشد، شناخت اجتماعی^۴ می‌باشد. شناخت اجتماعی همه مهارت‌های مورد نیاز کودک برای درک تمایلات، هیجانات و احساسات کودکان و بزرگسالان دیگر را در بر می‌گیرد (سبول^۵ و ویشارت^۶، ۲۰۰۸، ص ۵۳). طی دهه‌های اخیر بررسی علمی این نوع شناخت مورد توجه روان‌شناسان قرار گرفته و به بررسی سازه‌های شناخت اجتماعی نظیر ادراک شخص، مهارت‌های پذیرش نقش و نظریه ذهن پرداخته‌اند. باید دانست که تحول شناخت اجتماعی و یا درک بهتر از روان‌شناسی انسان‌ها با تحولاتی که در محتوی و سطح سازمان‌یافتگی نظریه ذهن در کودکان رخ می‌دهد، مشخص می‌گردد؛ به عبارت دیگر، شناخت اجتماعی و روابط اجتماعی موفق مستلزم داشتن مکانیسمی خاص جهت درک حالات درونی دیگران و پردازش حالات ذهنی آنها می‌باشد که نظریه ذهن با دارا بودن این توانایی اختصاصی در تحول شناخت اجتماعی نقش حیاتی دارد (رازا^۷ و بلیر^۸، ۲۰۰۹، ص ۳۳۷). اصطلاح نظریه ذهن اول بار توسط

⁹ Premack, D.

¹⁰ Woodruff, G.

¹¹ Bee, H.

¹² Boyd, D.

¹³ Flavel, J. H.

¹⁴ Wellman, H.

¹⁵ Cross, D.

¹⁶ Watson, J.

² Damon, W.

³ Lerner, R.M.

⁴ Social cognition

⁵ Cebula, K.R.

⁶ Wishart, J.

⁷ Razza, R.A.

⁸ Blair, C.

شناخت اجتماعی است (فلاول، ۱۹۹۹، ص ۳۳). ولمن و همکاران (۲۰۰۱، ص ۶۶۷) نیز در خصوص اهمیت نظریه ذهن معتقد است که نظریه ذهن پیش نیازی برای درک محیط اجتماعی و درگیری در رفتارهای اجتماعی رقابت‌آمیز است. علاوه بر این در پژوهش‌های مختلف ارتباط نظریه ذهن با متغیرهای خانوادگی نظیر سبک تعامل مادر-کودک و وضعیت شغلی مادران (فرهادیان، روحانی، ماریانی، معروف و ویجی^{۱۹}، ۲۰۱۰، ص ۱۲۱)، فرهنگ جامعه (شاهانیان، پترسون^{۲۰}، اسلیتر^{۲۱} و ولمن، ۲۰۱۱، ص ۱۲۳۹)، کفایت اجتماعی و نقش‌های اجتماعی در مدرسه (لان^{۲۲} و همکاران، ۲۰۱۰، ص ۸۷۱)، پذیرش توسط همسالان (اسلیتر، دنیس^{۲۳} و پریچارد^{۲۴}، ۲۰۰۲، ص ۵۴۵) و کارکرد اجرایی (کارلسون^{۲۵} و موزس^{۲۶}، ۲۰۰۱، ص ۱۰۳۳) مشخص گردیده است. فلاول (۱۹۹۹، ص ۳۰) با حمایت از دیدگاه رشدی در مورد نظریه ذهن، معتقد است که در سه سالگی کودکان آمادگی پیدا می‌کنند تا بین امیال، هیجانات، اعمال و پیامد رفتار ارتباط برقرار نمایند و آن را درک می‌کنند. نکته مهم این است که کودک برای به دست آوردن مفهوم باور باید درک کند که آنچه دیگری اذعان می‌دارند، می‌تواند نادرست باشد و به طور کلی عملکرد باور غلط نشانه‌ای از درک ذهن‌گرایانه دیگران است، درباره استدلال باور غلط ادعا اینست که کودکان درک می‌کنند که مردم به همان اندازه که در جهان رویدادها و موقعیت‌ها زندگی می‌کنند، در جهان ذهنیشان نیز زندگی می‌کنند. بنابراین توانایی پیش‌بینی و تبیین رفتار دیگران و خود، مستلزم داشتن نظریه ذهن است و بر این اساس معتقد است که نظریه ذهن دارای سه سطح است که عبارتند از سطح اول نظریه ذهن که همان شکل‌گیری ذهن مقدماتی است، سطح دوم که در آن یک نظریه ذهن واقعی، ولی اولیه شکل گرفته است و سطح

رفتار انسان از طریق حالت روان‌شناختی باور، حافظه و تخیل که در تضاد با واقعیت آشکار هستند هدایت می‌شوند (مک آلیستر^{۱۷} و پترسون^{۱۸}، ۲۰۰۷، ص ۷۳۷).

نظریه‌های متعددی در ارتباط با ماهیت و رشد تئوری ذهن مطرح گردیده است که از سه رویکرد نظری عمده می‌توان به رویکرد نظریه-نظریه، پیمان‌های و شبیه‌سازی نام برد. گرچه این رویکردها در مؤلفه‌های اصلی تئوری ذهن توافق نظر دارند اما درباره زمان و چگونگی کسب این مؤلفه‌ها توسط کودکان اختلاف نظر دارند. طبق رویکرد نظریه-نظریه، رشد توانایی تئوری ذهن مستلزم رشد توانایی ذهنی در کودکان است به این صورت که حالت‌های ذهنی ساده نظیر تمایل و ادراک به حالات ذهنی پیچیده نظیر باور مجهز می‌گردد. رویکرد پیمان‌های در چارچوب رویکرد پردازش اطلاعات، با در نظر گرفتن تئوری ذهن به عنوان یک پیمان‌معتقد به وجود یک پردازشگر اختصاصی جهت بازنمایی حالات ذهنی می‌باشد. در طی فرایند تکامل، انسان به پیمان‌های تئوری ذهن تجهیز گردیده است، این پیمان‌های محرک‌های مربوط را از دنیا انتخاب و بر اساس قوانین خود، به گونه‌ای سریع و ناخودآگاه پردازش می‌کند که نتیجه آن درک رفتارهای انسانی است. رویکرد شبیه‌سازی، فرایند زیرین درک حالت‌های ذهنی دیگران را مکانیسمی شناختی به نام توانایی شبیه‌سازی می‌داند که طی آن فرد پس از ادراک ذهنی حالت خود، با درگیر شدن در فرایند شبیه‌سازی خود را در موقعیت شخص دیگر قرار می‌دهد و از این طریق با پی‌بردن به حالت ذهنی وی، رفتارش را پیش‌بینی می‌نماید (فلاول، ۱۹۹۹، ص ۲۷). پژوهشگران نظریه ذهن تلاش می‌کنند تا کشف نمایند که کودکان درباره وجود و عمل حالات ذهنی مختلف که در ذهن آنها وجود دارند و نیز درباره اینکه حالات ذهنی چگونه به طور علی به درون داده‌های ادراکی یا برون داده‌های رفتاری مربوط می‌شوند، چه می‌دانند؛ که این درک حالات ذهنی و به ویژه ماهیت بازنمایی ذهن محور، در حقیقت به منزله تحول

¹⁹ Vijay, K.

²⁰ Peterson, C. C.

²¹ Slaughter, V.

²² Lane, J. D.

²³ Dennis, M.S.

²⁴ Pritchard, M.

²⁵ Carlson, S. M.

²⁶ Moses, L.J.

¹⁷ Mc Alister, A.

¹⁸ Peterson, C.

تحویلی خود مراحل متمایزی از سطوح نظریه ذهن را تجربه می‌نمایند؟

روش

جامعه، نمونه و روش انتخاب نمونه

جامعه آماری پژوهش حاضر را تمامی کودکان مذکر شهرستان رشت تشکیل می‌دهند که در این راستا پژوهشی تحوولی از نوع مقطعی که از نمونه پژوهش‌های علی-مقایسه‌ای است، شکل گرفت و با انتخاب ۱۵۰ نفر به عنوان گروه نمونه که متشکل از کودکان پسر سه، پنج و هفت ساله می‌باشند به بررسی تحوولی نظریه ذهن پرداخته شد. برای انتخاب نمونه کودکان سه و پنج ساله پس از هماهنگی لازم، ۴ مهدکودک به طور تصادفی از میان مهدهای کودک انتخاب و از هر مهد ۲۵ کودک در گروه نمونه جای گرفتند و نیز جهت انتخاب کودکان هفت ساله، ۲ مدرسه به طور تصادفی از میان مدارس شهرستان رشت انتخاب و از هر مدرسه ۲۵ نفر انتخاب و به ابزار پژوهش پاسخ دادند؛ بر این اساس روش نمونه‌گیری پژوهش حاضر، خوشه‌ای مرحله‌ای می‌باشد. برای تحلیل داده‌های پژوهش از روش تحلیل واریانس چند متغیره و آزمون تعقیبی توکی استفاده گردید.

ابزار پژوهش

آزمون نظریه ذهن: فرم اصلی این آزمون دارای ۷۸ سوال است که توسط استیمن (۱۹۹۴)؛ به نقل از موریس^{۲۹} و همکاران، ۱۹۹۹، ص ۷۴) برای ارزیابی نظریه کودکان عادی و مبتلایان به اختلال فراگیر رشد با سنین ۵ تا ۱۲ سال طراحی گردیده است. در پژوهش حاضر از فرم کوتاه ۳۸ سوالی که قمرانی و همکاران (۱۳۸۵، ص ۱۸۱) هنجاریابی نموده‌اند، استفاده شد که این آزمون به صورت مصاحبه اجرا شده و شامل تصاویر و داستان‌هایی است که آزمون‌گر پس از ارائه آنها به آزمودنی، سوالاتی را مطرح می‌نماید. این آزمون از سه

سوم که جنبه‌های پیشرفته‌تر نظریه ذهن نظیر درک شوخی و قضاوت‌های پیچیده را در بر می‌گیرد. در یک جمع‌بندی فلاول و همکاران (۱۹۹۰)؛ به نقل از ویندن^{۲۷}، ۲۰۰۱، ص ۷۹۸) اعلام نمودند که در کودکان پیش عملیاتی درک باور غلط به عنوان یک توانش فرابازنمایی وجود دارد و باعث می‌شود که آنها بفهمند یک محرک بیرونی می‌تواند به طور همزمان بر دو چیز متفاوت و غیر همانند دلالت نماید و یا اگر به یک شیء واحد از جنبه‌های مختلف نگریسته شود، می‌تواند به صور مختلف درک گردد؛ بدین سان فرابازنمایی ملاک اصلی در اکتساب نظریه ذهن محسوب می‌گردد و به نظر می‌رسد که کودکان سه ساله نقص در بازنمایی دارند. طی دو دهه گذشته، پژوهش در خصوص نظریه ذهن در کودکان به طور وسیعی رایج گردیده است. در سال ۱۹۹۸ مارس برنشتاین سردبیر مجله پژوهشی تحول کودک اعلام کرد که نیمی از پژوهش‌های مربوط به تحول شناختی در آمریکا در مورد نظریه ذهن بوده است (بورکلند^{۲۸}، ۲۰۰۰، ص ۳۹). شایسته است مطرح گردد که اغلب پژوهش‌های صورت گرفته در ایران به بررسی کودکان اوتیسم (حیدری، شامیوه اصفهانی و فرامرزی، ۱۳۹۰، ص ۶۴ و منصوری، چلبیانلو، ۱۳۸۹، ص ۱۱۵)، عقب مانده‌های ذهنی (انصاری‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۱۰۵؛ قمرانی، البرزی و خیر، ۱۳۸۵، ص ۱۸۱؛ مشهدی و محسنی، ۱۳۸۵، ص ۱۳۴؛ عبدالله‌زاده رافی، بهرامی، میرزمانی، صالحی و حسن‌زاده اول، ۱۳۸۹، ص ۱۹) و کودکان ناشنوا (حسن‌زاده، محسنی، افروز و حجازی، ۱۳۸۶، ص ۱۹) پرداخته‌اند که پژوهش حاضر در حوزه روان‌شناسی تحوولی و با هدف تحول شناخت اجتماعی بر اساس نظریه ذهن در پسران سالم سه، پنج و هفت سالگی پرداخته است تا ماهیت و رشد تئوری ذهن به تصویر کشیده شود و مشخص گردد که آیا مؤلفه‌های مطرح شده در نظریه ذهن به صورت مرحله‌ای است و اینکه آیا کودکان در سیر

²⁷ Vinden, P. G.

²⁸ Bjorklund, D.F.

²⁹ Muris, P.

نتایج

ویژگی‌های جمعیت شناختی گروه‌های شرکت‌کننده در پژوهش حاضر در جدول ۱ ارائه گردیده است. همانگونه که نتایج مندرج در جدول ۱ نشان می‌دهد در هر یک از گروه‌های سنی ۳، ۵ و ۷ ساله ۵۰ نفر (پسر) شرکت داشتند.

جدول ۱: فراوانی و درصد آزمودنی‌ها.

گروه	فراوانی	درصد
۳ سال	۵۰	۳۳/۳۳
۵ سال	۵۰	۳۳/۳۳
۷ سال	۵۰	۳۳/۳۳
کل	۱۵۰	۱۰۰

خرده مقیاس تشکیل شده است که عبارتند از: ۱- نظریه ذهن مقدماتی: سطح اول نظریه ذهن است که به بازشناسی عواطف و وانمودسازی مربوط است. ۲- نمود اولیه از نظریه ذهن واقعی: که سطح دوم نظریه ذهن می‌باشد و شامل درک باور غلط است. ۳- ابعاد پیشرفته‌تر نظریه ذهن: که سطح سوم نظریه ذهن بوده و شامل درک شوخی و باور غلط ثانویه است. این آزمون از اعتبار و روایی مطلوبی برخوردار است (قمرانی و همکاران، ۱۳۸۵، ص ۱۸۵). به طوری که روایی همزمان از طریق همبستگی با تکلیف خانه عروسک‌ها ۰/۸۹ محاسبه گردید و ضرایب همبستگی خرده آزمون‌ها با نمره کل آزمون بین ۰/۸۲ تا ۰/۹۶ به دست آمد. همچنین اعتبار جهت بررسی تفاوت میانگین نمره گروه‌ها در هر یک از سطوح نظریه ذهن از روش تحلیل واریانس چند متغیره استفاده گردید که نتایج آن در جدول ۲ ارائه گردیده است. بازآزمایی بین ۰/۷۰ تا ۰/۹۴ و ضریب آلفای کرونباخ بین ۰/۷۲ تا ۰/۸۶ متغیر بود.

جدول ۲: آزمون تحلیل واریانس چند متغیره جهت بررسی تفاوت نمره‌ها در خرده مقیاس‌های نظریه ذهن.

منابع تغییر	متغیر وابسته	مجموع مجدورات	df	میانگین مجدورات	F	P
گروه‌ها	سطح اول نظریه ذهن	۳۵۱/۷۷	۲	۱۷۵/۸۹	۸۴/۲۰	۰/۰۰۰
	سطح دوم نظریه ذهن	۵۵۳/۷۲	۲	۲۷۶/۸۶	۳۵۸/۴۵	۰/۰۰۰
	سطح سوم نظریه ذهن	۲۱۰/۲۸	۲	۱۰۵/۱۴	۲۴۳/۱۷	۰/۰۰۰
خطا	سطح اول نظریه ذهن	۳۰۷/۰۶	۱۴۷	۲/۰۹		
	سطح دوم نظریه ذهن	۱۱۳/۵۴	۱۴۷	۰/۷۷		
	سطح سوم نظریه ذهن	۶۳/۵۶	۱۴۷	۰/۴۳		
کل	سطح اول نظریه ذهن	۲۶۹۲۷	۱۵۰			
	سطح اول نظریه ذهن	۶۹۲۷	۱۵۰			
	سطح اول نظریه ذهن	۸۰۴	۱۵۰			

سطوح نظریه ذهن بر اساس نتایج مندرج در جدول فوق، از آزمون تعقیبی توکی استفاده گردید که نتایج آن در جدول ۳ ارائه گردیده است.

همانگونه که نتایج مندرج در جدول ۲ نشان می‌دهد بین سه گروه در همه سطوح نظریه ذهن تفاوت معنی‌داری وجود دارد ($P < ۰/۰۱$). جهت فهم تفاوت گروه‌های سه‌گانه در زمینه

جدول ۳: نتایج آزمون توکی بر اساس نمره های تئوری ذهن سه گروه کودکان.

متغیر وابسته	گروه‌ها	سال ۳	سال ۵	سال ۷	میانگین
سطح اول	سال ۳	-	-۲/۱۲	-۳/۷۴	۱۱/۲۸
	سال ۵	**۲/۱۲	-	-۱/۶۲	۱۳/۴۰
	سال ۷	**۳/۷۴	**۱/۶۲	-	۱۵/۰۲
سطح دوم	سال ۳	-	-۲/۵۶	-۴/۷۲	۴/۰۴
	سال ۵	**۲/۵۶	-	-۲/۱۴	۶/۶۰
	سال ۷	**۴/۷۰	**۲/۱۴	-	۸/۷۴
سطح سوم	سال ۳	-	-۱/۴۲	-۲/۹۰	۰/۴۴
	سال ۵	**۱/۴۲	-	-۱/۴۸	۱/۸۶
	سال ۷	**۲/۹۰	**۱/۴۸	-	۳/۳۴

** اختلاف میانگین‌ها در سطح ۰/۰۱ معنی دار است.

مطابق جدول ۳ می‌توان مشاهده کرد که گروه سنی ۷ سال به صورت معنی‌داری ($P < 0/01$) عملکرد بهتری را از دو گروه سنی ۵ و ۷ سال در همه سطوح نظریه ذهن دارا بودند و همین‌طور گروه سنی ۵ سال نسبت به گروه سنی ۳ سال در همه سطوح نظریه ذهن به صورت معنی‌داری ($P < 0/01$) عملکرد بهتری داشتند.

بحث و تفسیر نتایج

نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که بین سه گروه سنی مورد مطالعه در تمامی سطوح نظریه ذهن تفاوت معناداری وجود دارد که این نتایج با یافته‌های پژوهشی ولمن و همکاران (۲۰۰۱، ص ۶۵۵)، قمرانی و همکاران (۱۳۸۵، ص ۱۸۱) و عبدالله‌زاده رافی و همکاران (۱۳۸۹، ص ۱۹) همسو است. به عبارت دیگر، هنگامی که از دیدگاه تحولی به نظریه ذهن نگریسته شود الگوی خاصی مشاهده می‌گردد، به این ترتیب که کودکان با افزایش سن به مراتب متمایزی از نظریه ذهن دست می‌یابند. باید اذعان نمود که در فرایند تحول، روابط کودک با افراد مهم زندگی که اغلب والدین می‌باشند، اهمیت

زیادی دارد. هر کودک از یکسو تحت تأثیر ویژگی‌های منحصر به فرد زیستی خود به تعامل با محیط و انسان‌ها می‌پردازد و از سوی دیگر والدین نیز سبک تعاملی خاص خود را دارند که تحت تأثیر فرهنگ خانواده و جامعه است. لذا سرنوشت تحول روانشناختی کودک در فرایند تعاملات اجتماعی شکل می‌گیرد و کودک در شرایط مناسب، قابلیت‌های پایه‌ای انسانی و در نتیجه مهارت‌های ارتباطی، مبادله و تفکر را فرا می‌گیرد. همانگونه که اشاره گردید نقش توانش نظریه ذهن در شناخت اجتماعی حیاتی است چرا که تعامل موفق در گرو درک حالات ذهنی، امیال، باور، نیت و دانش دیگران است که این شاخص را باید در نظریه ذهن دنبال نمود. باید دانست که درک ما از سایر افراد به این علت رخ می‌دهد که ما یک آگاهی ضمنی داریم که به طور مستقیم تحت تأثیر تجارب آگاهانه ما قرار دارد. اسپرلینگ^۱، والز^۲ و هیل^۳ (۲۰۰۴، ص ۲۳۳) اذعان نمودند که کودکان به طور معمول درک اساسی از حالت‌های ذهنی دیگران را بین ۱۹ تا

¹ Sperling, R.A.

² Walls, H.

³ Hill, A.

شناختی می‌تواند تأثیر قابل‌توجهی داشته باشد. اگر والدین در هنگام صحبت کردن با کودک، حالات ذهنی خود و دیگران را توضیح دهند کودکان مراحل رشدی نظریه ذهن را سریع‌تر طی خواهند کرد؛ همچنین وجود خواهر و برادر بزرگتر، درک کودک از نظریه ذهن را تسریع می‌نماید، زیرا از فرصت‌های بیشتری برای یادگیری درباره تفکر سایر افراد برخوردار بوده‌اند و به گونه منطقی ارتباطات و یادگیری اجتماعی می‌تواند منشأ مهمی برای رشد درک کودکان از ذهن باشد. به نظر می‌رسد که با پژوهش‌های بین فرهنگی در این حوزه بتوان به نتایج مطلوب و کاربردی دست یافت.

سپاسگزاری

بدینوسیله از مسئولین محترم مدارس و مهدهای کودک شهرستان رشت و تمامی آزمودنی‌ها که در پژوهش حاضر ما را یاری نمودند، صمیمانه قدردانی می‌گردد.

منابع

- Abdollahzadeh Rafi, M.; Bahrami, H.; Mirzamani, S.M.; Salehi, M. & Hasanzadeh Avval, M. (2011). Development of Theory of Mind in Mentally Retarded Students and its Relation with the Number of the Siblings (Text in Persian). *Rehabilitation*, 11(4), P:19-27.
- Aminyazdi, S.A. (2012). The Developmental, Individual-Difference, Relationship-Based model (Text in Persian). *Foundations of Education*, 2(1), P:109-126.
- Ansarinezhad, S.; Movallali, G. & Adib Sereshki, N. (2012). The Effectiveness of Theory of Mind Training on the Promotion of Theory of Mind Levels in Educable Intellectual Disability (Text in Persian). *Research in Clinical Psychology and Counseling*, 1(2), P:105-120.
- Bee, H. & Boyd, D. (2007). *The developing child*. (11th ed.). New York: Pearson.
- Bjorklund, D.F. (2000). *Children's thinking developmenta function and individual differences* (3th ed). Belmont, CA: Wadsworth. L.

۲۴ ماهگی به دست می‌آورند و در سنین ۴ تا ۵ سالگی کودکان دارای سازوکارهای فیزیولوژیک قابل توجهی هستند و قادر هستند تا رفتار را با نسبت‌دادن حالت‌های ذهنی به دوستان، خواهر و برادر، والدین و خودشان تعبیر و پیش‌بینی نمایند. این یافته که همگام با افزایش سن، کودکان عملکرد بهتری در تکالیف نظریه ذهن داشته‌اند نیز بر اساس تئوری رشد فلاول و همکاران (۱۹۹۹، ص ۲۸) قابل تبیین است که طبق آن تئوری ذهن سطح بالا که دربرگیرنده جنبه‌های پیشرفته‌تر است نه تنها برای قضاوت درباره موقعیت‌های اجتماعی مهم است بلکه برای استنباط شناختی نظیر تمیز دروغ از شوخی نیز اهمیت دارد و دستیابی کودکان پیش از سنین ۶ سالگی به تکالیف سطح سوم نظریه ذهن که مستلزم درک استعاره و وارونه‌گویی است بسیار دشوار به نظر می‌رسد، چون در تکالیف مربوط به استعاره و وارونه‌گویی، فرد باید بتواند از معنی تحت‌اللفظی یک سخن فراتر رود و آن را درک نماید، ولمن (۲۰۰۶، ص ۶۶۸) نیز اعتقاد داشت تحول زبان نقش مهمی در تحول نظریه ذهن ایفا می‌نماید. شایسته است مطرح شود که با استناد به یافته‌های مطالعه حاضر، می‌توان به رویکرد نظریه-نظریه در باب نظریه ذهن نسبت به سایر رویکردهای مطرح شده، دید جدی‌تری داشته باشیم. بر اساس این رویکرد، دانش ما از دنیای ذهنی (باورها، تمایلات و نیات) ماهیتی نظریه گونه دارد. رشد شناختی متشکل از شکل‌گیری و تحول نظریه کودکان از دنیا، خود و دیگران است و ذهن کودک خردسال از حالات ذهنی ساده نظیر تمایل و ادراک به حالات ذهنی پیچیده نظیر باور تجهیز می‌گردد. فلاول (۱۹۹۹) نیز مطرح نمود که کودکان طی سال‌های دبستان به یک تفکر زنجیره‌وار دست می‌یابند؛ یعنی می‌توانند حلقه‌های مختلف یک تفکر پیچیده و مرتبط را به هم پیوند دهند و باید دانست که کشف و درک تقابل‌های متعدد نمود از واقعیت بدون شک از مهمترین سیرهای تحولی شناختی کودکان است. باید اذعان نمود که در تحول نظریه ذهن یک روند رشدی ثابت و غیر قابل تغییر دیده می‌شود اما محیط اجتماعی بر روی رشد زودتر از موقع این مهارت

- Carlson, S.M. & Moses, L.J. (2001). Individual differences in inhibitory control and childrens theory of mind. *Child development*, 72(4), P:1032-1053.
- Cebula, K.R. & Wishart, J.G. (2008) Social cognition in children with Down syndrome. *International Review of Research in Mental Retardation*, 35, P:43-86.
- Farhadian, M.; Rohani, A.; Mariani, M.; Maarof, R. & Vijay, K. (2010). Parental demographics and preschool childrens theory of mind. *Journal of Human Ecology*, 29(2), P:121-128.
- Flavell, J. H.(1999). Cognitive development: childrens knowledge about the mind. *Annual Review of Psychology*. 50, 21-45.
- Ghamrani, A.; Alborzi, SH. & Khayer, M. (2006). Validity and Reliability of the Theory of Mind Test(TOM Test) for Use in Iran(Text in Persian). *Journal of Psychology*,10(2 (38)), P:181-199.
- Haidari, T.; Shamive Isfahani, A. & Faramarzi, S. (2011). The Comparison Theory of Mind Dimension in Autism Children and Normal Children Isfahan City(Text in Persian). *Knowledge & Research in Applied Psychology*, 12(3 (45)), P:64-70.
- Hassanzadeh, S.; Mohseni, N.; Afrouz, GH.A. & Hejazi, E. (2007). The Study of Cognitive Development in Deaf Children Based on Theory of Mind(Text in Persian). *Research on Exceptional Children*, 7(1 (23)), P:19-44.
- Lane, J.D.; Wellman, H.M.; Olson, S.L.; LaBounty, J. & Kerr, D.C.R. (2010). Theory of Mind and Emotion Understanding Predict Moral Development in Early Childhood. *British Journal of Development Psychology*, 28, P: 871-889.
- Mansuri, M.; Chalabianloo, GH.R.; Maleki Rad, A.A. & Mosaded, A.A. (2011). Comparison of Factors Affecting the Theory of Mind Development in Autistic and Normal Children(Text in Persian). *Arak Medical University Journal(AMUJ)*, 13(53), P:115-125.
- Mashhadi, A. & Mohseni, N. (2006). Comparitive Study on Theory of Mind and Number Conservation Abilities in Children with and without Mental Retardation(Text in Persian).*Journal of Psychology*, 10(2), P:134-155.
- Mc Alister, A. & Peterson, C. (2006). Mental playment: siblings, executive functioning and theory of mind. *British Journal of Developmental Psychology*, 24(4), P:733-751.
- Muris, P.; Steerneman, P.; Meesters, C.; Merckelbach, H.; Horselenberg, R.; van den Hogen, T. & van Dongen, L., (1999). The TOM test: A new instrument for assessing theory ofmind in normal children and children with pervasive developmental disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 29(1), P: 67-80.
- Razza, R.A. & Blair, C. (2009). Association among false-belief understanding, executive function, and social competence: A longitudinal analysis. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30 (3), 332-343.
- Shahaeian, Sh.; Peterson, C.C.; Slaughter, V. & Wellman, H.M. (2011). Culture and the sequence of steps in theory of mind development. *Developmental Psychology*, 47(5), P:1239-1247.
- Slaughter, V.; Dennis, M.J. & Pritchard, M. (2002). Theory of mind and peer acceptance in preschool children. *British Journal of Developmental Psychology*, 20(4), P:545-564.
- Sperling, R.A., Walls, H., & Hill, A. (2009). Early relationships among self-regulatory constructs: Theory of mind and preschool childrens problem solving. *Journal of child study*, 30(4), P:233-252.
- Vinden, P.G. (2001). Parenting attitudes and children's understanding of mind: A comparison of Korean American and Anglo-American families. *Cognitive Development*,16, P:793-809.
- Wellman, H.M.; Cross, D. & Watson J. (2001). Meta- analysis of theory of mind development the truth about false brief. *Child Development*, 72(3),P:655-684.